

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท*
The Concept of Social Justice in Theravada Buddhist
Philosophy

มงคล เทียนประทีปชัย**

Mongkol Thianprathuangchai

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตก 2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3. เพื่อวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ผลการศึกษาพบว่า ในแนวคิดปรัชญาสังคมของตะวันตกโดยทั่วไป และแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทต่างเชื่อว่ามนุษย์ส่วนใหญ่มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนี้หากเป็นไปตามเหตุผลอย่างสมตลกันก็จะเกิดความยุติธรรมทางสังคม ความยุติธรรมทางสังคมจึงเป็นความพึงพอใจร่วมกันทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ในแต่ละสังคมโดยอาศัยสาระสำคัญของแนวคิด 2 แนวคิด และมีลำดับความสำคัญก่อนหลัง คือ 1)แนวคิดเรื่องความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันที่เที่ยงตรงหรือเที่ยง

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา.

** นิสิตพุทธศาสนศรัทธาบัณฑิต สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ติดต่อได้ที่: mongthian@yahoo.co.th

ธรรม และ 2) แนวคิดเรื่องความแตกต่างกันอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรม หรือความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น ด้านความจำเป็น ด้านความสามารถ ด้านสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ และด้านความต้องการ เป็นต้น ที่เกิดจากการแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่ง (ทรัพย์สินและคุณค่า) ที่เป็นประโยชน์ทั้งด้านการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งสามารถพบได้ในทั้ง 5 กรอบแนวคิด คือ ยุติธรรมขั้นตอน ยุติธรรมชดเชย เวกกรรมยุติธรรม ยุติธรรมบุญ และกระจายยุติธรรม

คำสำคัญ: ความยุติธรรม; ความยุติธรรมทางสังคม; พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This research is consisted of three objectives. The first one is to study the concept of social justice in Western philosophy. The second one is to study the concept of Social Justice in Theravada Buddhist philosophy and the third one is to analyze and criticize the debates and the arguments about the Social Justice in Theravada Buddhist philosophy.

According to the study, both Western philosophy and Theravada Buddhist philosophy believe that social justices in general are uncertain on the changing base. It changes with the time, the place and the satisfaction (Collective basic and personal vice) of human beings in each society to everything which is the benefit (The Universe and human life). The existence of social justice in common area is satisfied by the people in each society. On the Balance or Equality, the rules of Law or Fairness are the ends of the Economic benefits and the benefits in terms of Value. Based on the essence of the two concepts. And the priority are following. 1) The concept of equality of man, for the benefit of property and social values. 2) The concept of difference of man, for the benefit of property and

social values. These two concepts are show in the five types of Justice as Procedural Justice, Compensatory Justice, Retributive Justice, Restorative Justice and Distributive Justice.

Keywords: justice; social justice; Theravada Buddhist philosophy

บทนำ

การหาความหมายหรือลักษณะของความยุติธรรมทางสังคม ส่วนใหญ่เป็นปัญหาทางด้านจริยศาสตร์ คือหลักเกณฑ์ในการตัดสินว่าอย่างไรคือความยุติธรรมทางสังคม แต่ก็มีบางส่วนที่อาจจะไปเกี่ยวข้องกับปัญหาทางอภิปรัชญา เช่น ในแนวคิดที่ถือว่าความยุติธรรมทางสังคมต้องสอดคล้องกับความยุติธรรมตามธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องหาว่าความยุติธรรมตามธรรมชาติมีอยู่จริงหรือไม่อย่างไร ก่อนจะนำมาเป็นฐานความคิดทางสังคม และแนวคิดที่ถือว่าความยุติธรรมทางสังคมไม่ได้้อย่างโดดเดี่ยว แต่ประกอบไปด้วยสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นต้น ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณาการมีอยู่จริงของสรรพสิ่งเหล่านั้นที่ก่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม เช่น ความคิด ความเป็นประโยชน์ ความเสมอภาค ความเท่าเทียม ความดี ความสุข ความพึงพอใจ ความถูกต้องชอบธรรม เป็นต้น ว่ามีอยู่จริงอย่างไร ก่อนจะนำมาเป็นองค์ประกอบและเป็นเกณฑ์ตัดสิน ในเรื่องความยุติธรรมทางสังคม เพราะแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมนี้เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในเกือบทุกสังคมนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่ามนุษย์ส่วนใหญ่ต่างเรียกหากันอยู่เนืองๆ แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดให้ความหมายและลักษณะของความยุติธรรม (ทั้งความยุติธรรมตามธรรมชาติและ ความยุติธรรมทางสังคม) ได้สมบูรณ์จนเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกคน แบบไร้การโต้แย้ง ยังคงเป็นประเด็นข้อถกเถียง (ข้ออ้าง ข้อโต้แย้ง และข้อสรุป) ที่สลับไต่ล (ถกเถียงร่วมกันไปทั้งความยุติธรรมตามธรรมชาติและ ความยุติธรรมทางสังคม) เปิดพื้นที่ให้ใครต่อใครสามารถเข้าไปแลกเปลี่ยน ถกเถียง และมีประเด็นใหม่ๆ ร่วมสมัยเข้ามาเป็นเนื้อหาสาระของการถกเถียงมากขึ้น ทำให้เกิดการ

พัฒนาเทคนิควิธีในการศึกษา ทำความเข้าใจเกี่ยวกับมิติเรื่องความเป็นธรรม และประการสำคัญในแต่ละคน แต่ละฝ่าย แต่ละกลุ่มที่สนใจเรื่องความยุติธรรม ทางสังคมต่างก็ร่วมกันหรือแยกกันกำหนดประเด็น มาตรฐาน (เกณฑ์การตัดสิน) สำคัญหลัก เนื้อหา การให้เหตุผล ฯลฯ ขึ้นมาเป็นการเฉพาะ เช่น กลุ่มทางด้านสิทธิมนุษยชน กลุ่มทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มทางด้านปัญหาความยากจน กลุ่มทางด้านนโยบายสาธารณะ กลุ่มทางด้านการศึกษา กลุ่มทางด้านกระบวนการยุติธรรม กลุ่มทางด้านสาธารณสุข อนามัย สุขภาพ กลุ่มทางด้านความมั่นคงทางอาหาร กลุ่มทางด้านจริยธรรม การกุศล กลุ่มทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ฯลฯ ต่างก็ถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรมทางสังคมที่อาจจะเหมือนกันหรือคล้ายกัน หรือแตกต่างกันในบางส่วนหรือหลายส่วน “เพราะธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปนั้น เป็นสัตว์ที่มีความคิด มีเหตุผล” (Aristotle by J.A. Smith, 1988: 643) “เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนหรือพัฒนาตนเองได้” (วิ.ม. 4/1/1) และ “ชอบอยู่รวมกันเป็นสังคม เพื่อมุ่งนำชีวิตไปสู่เป้าหมายหรือความต้องการ เช่น ความต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์” (ช.อ.ป.อ. 2/7/107 และพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2529: 594-595) พบความสุข หรือมีชีวิตที่ประเสริฐ เป็นต้น

แต่ด้วย “ธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย” (อภิ.ก.37/547/593 และ ส.นิ. 16/2/4) บางครั้งหรือหลายครั้งที่ความต้องการของมนุษย์ไม่ได้รับการตอบสนอง รวมทั้งการตอบสนองที่ไม่เพียงพอและไม่ตรงต่อความต้องการด้วย ก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจ เป็นสาเหตุที่นำไปสู่ปัญหาต่างๆ มากมาย และปัญหาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะแฝงไว้ด้วยแนวคิดเรื่องความยุติธรรม และความยุติธรรม โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ที่มนุษย์ส่วนใหญ่เชื่อว่ามิใช่เรื่อง “แบบสมมติสัจจะ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546: 75-76) เพราะหลายคนได้ประจักษ์กับความยุติธรรมในสังคม จนต้องเรียกหาความยุติธรรมทางสังคม แม้จะยังหาหลักเกณฑ์สากล หรือความสมบูรณ์ไร้การโต้แย้งไม่ได้ (เพราะยังมีแนวคิดที่แตกต่างกันอยู่หลายประการ ทั้งเกณฑ์การ

ตัดสินใจและการให้เหตุผลก็ตาม) แต่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นถึงมนุษย์มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมอยู่ในความคิดของมนุษย์

ส่วนความยุติธรรมทางสังคม (รวมถึงความยุติธรรมตามธรรมชาติที่เป็นฐานด้วย) นั้นจะมีอยู่จริงและตรงกับแนวคิดของมนุษย์หรือไม่ อย่างไร เป็นประเด็นทางอภิปรายที่ยังคงถกเถียงกันต่อไป ไม่ใช่ประเด็นโดยตรงในที่นี้ (จะกล่าวถึงแต่เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องเท่านั้น) ประเด็นโดยตรงและที่สำคัญในที่นี้คือมุ่งศึกษาวิเคราะห์ปัญหาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกที่จะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทอันเป็นหลักการสำคัญที่ต้องการทราบ ซึ่งเป็นปัญหาทางด้านจริยศาสตร์ และส่วนใหญ่เชื่อว่าปัญหานี้เกิดจากการแบ่งสรรปันส่วนทั้งโดยตรงและโดยปริยายในผลประโยชน์จากสถานะของสรรพสิ่งที่มนุษย์เข้าไปถือเอาและให้คุณค่า (ทั้งสรรพสิ่งที่มีชีวิตและสรรพสิ่งที่ไม่มีชีวิต ทั้งสรรพที่เป็นรูปธรรมและสรรพสิ่งที่ป็นนามธรรม และทั้งทางด้านการให้รางวัลและการลงโทษ) ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แล้วเกิดการเปรียบเทียบกันในด้านความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน และความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น ความเหมาะสมตามความจำเป็น ความเหมาะสมตามความสามารถ ความเหมาะสมตามสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ และความเหมาะสมตามความต้องการ เป็นต้น โดยอาศัยหลักเกณฑ์ความพึงพอใจ ทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนรวมที่สมดุลกันในระดับใดระดับหนึ่ง ที่ถูกต้องชอบธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตก
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในเชิงปรัชญา โดยมีขอบเขตเพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไป (โดยเน้นแนวคิด ทฤษฎีเรื่องความยุติธรรมทางสังคมของจอห์น รอลส์ (John Rawls) เป็นหลัก เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิด) และศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท (โดยเน้นแนวคิดในพระไตรปิฎกเป็นหลัก) โดยช่วงแรกจะเป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมประวัติแนวคิดทางปรัชญาของความยุติธรรมทางสังคมและวิเคราะห์ ส่วนช่วงที่สองวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบและวิพากษ์การให้เหตุผลในข้อถกเถียง (ข้ออ้าง ข้อโต้แย้ง และข้อสรุป) ของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยวิจัยนี้เป็นทั้ง แบบ Analytical Study และ Critical Study และช่วงสุดท้าย เป็นการสรุปผลการวิจัย ซึ่งสามารถสรุปแนวคิดโดยรวม (Holistic) ของการทำวิจัยครั้งนี้ ได้ตั้งแผนภูมิที่ 1 คือ กรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑

กรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ของความยุติธรรมทางสังคมในทางปรัชญา ทั้งปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก (โดยเน้นแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาท) โดยทำการศึกษาวิจัยแบบวิจัยเอกสาร (Documentary research) เป็นหลัก หมายถึง การศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลปฐมภูมิ เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทย (รวมทั้งฉบับภาษาบาลีด้วยเท่าที่จำเป็น) และอรรถกถาฎีกา ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลทุติยภูมิ เช่น ตำรา เอกสาร งานวิจัย งานเขียนทางปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคม และปรัชญาการเมืองต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ (ภาษาอังกฤษ) โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลดังกล่าว แล้วนำมาวิเคราะห์ทำความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของพุทธปรัชญาเถรวาท จากนั้นจึงประมวลแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อวิเคราะห์การให้เหตุผลในข้อถกเถียง (ข้ออ้าง ข้อโต้แย้ง และข้อสรุป) ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งวิพากษ์แนวคิดดังกล่าวไปพร้อมกันด้วย โดยผู้วิจัยคำนึงถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาเถรวาท และคำสอนต่างๆ เพื่อพิจารณาตีความ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ประการแรก พบว่า แนวคิดส่วนใหญ่ในปรัชญาตะวันตก ทั้งแนวคิดแบบเทวนิยมและแนวคิดแบบอเทวนิยม (เช่น ธรรมชาตินิยม และมนุษยนิยม เป็นต้น) ต่างเชื่อว่าความยุติธรรมทางสังคมมีอยู่จริง ในลักษณะที่แตกต่างกันไป โดยมีเกณฑ์ตัดสินและการให้เหตุผลของตน เช่น เกณฑ์ตัดสินทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม เป็นต้น พร้อมทั้งมีการให้เหตุผลสนับสนุนแนวคิดของตนหรือโต้แย้งคนอื่นในแบบต่างๆ เช่น การให้เหตุผลแบบเหตุผลนิยม แบบประสบการณ์นิยม แบบปรากฏการณ์นิยม และแบบจิตนิยม เป็นต้น (จากกลุ่มแนวคิดแบบจิตนิยม แบบสสารนิยม และแบบธรรมชาตินิยมรวมมนุษยนิยมด้วย) ทั้งเหตุผลที่พอเพียงและเหตุผลที่จำเป็น

แต่ในความหลากหลายของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกนั้น พอจะสรุปเป็นกรอบแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมใหญ่ๆ ได้ 5 กรอบแนวคิด คือ ยุติธรรมขั้นตอน (Procedural Justice) ยุติธรรมชดเชย (Compensatory Justice) เวรกรรมยุติธรรม (Retributive Justice) ยุติธรรมบูรณะ (Restorative Justice) และกระจายยุติธรรม (Distributive Justice) โดยกรอบแนวคิดทั้งห้านี้มีจุดร่วม คือ ยอมรับว่าความยุติธรรมทางสังคมมีอยู่จริงในลักษณะนามธรรม เป็นการให้คุณค่าในสรรพสิ่งแล้วมนุษย์สมมติบัญญัติขึ้น โดยทำข้อตกลงร่วมกันหรือทำสัญญาประชาคม มีเกณฑ์ต่างๆ ที่ใช้ในการตัดสิน ซึ่งส่วนใหญ่จะอ้างเกณฑ์คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม หรือความเป็นประโยชน์ ความดี ความสุข ความถูกต้องชอบธรรม เป็นต้น โดยมีมนุษย์เป็นผู้คิด เพราะเหตุจากความขาดแคลนสรรพสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างปานกลาง จึงตกลงให้มีการแบ่งสรรปันส่วนสรรพสิ่งเหล่านั้น เพื่อตอบสนองความต้องการ และมีการเปรียบเทียบกันในด้านความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน และความแตกต่างกันขึ้น ถ้าก่อให้เกิดความพึงพอใจร่วมกัน (ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างสมดุล) ส่วนใหญ่เห็นว่า มีความยุติธรรมทางสังคม แต่ถ้ามีการโต้แย้งขึ้น ถือว่ายังไม่มีความยุติธรรมทางสังคม ดังปรากฏอยู่ในข้อถกเถียง (ข้ออ้าง ข้อโต้แย้ง และข้อสรุป) ของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมทั้ง 5 กรอบแนวคิด ซึ่งทั้งหมดนี้พอหาจุดร่วมกันของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกได้ โดยประกอบไปด้วยปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ

1. สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกที่ต้องมีการแบ่งปันส่วนกันระหว่างมนุษย์
2. ธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลทางศีลธรรม มีจุดหมายใน

ชีวิต

โดยทั้งสองประการนี้มีอยู่อย่างเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน

1. สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกที่ต้องมีการแบ่งปันส่วนกันระหว่างมนุษย์
สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกที่ต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนกันระหว่างมนุษย์
นั้น คือ สภาวะของสรรพสิ่งที่ปรากฏทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทำให้มนุษย์

สามารถถือเอาประโยชน์ได้ ทั้งประโยชน์ด้านการให้รางวัลและด้านการลงโทษ เพื่อใช้เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ทั้งเพื่อการอยู่รอดและการพัฒนาทำให้ดีขึ้น ทั้งปัจจัยดีและปัจจัยที่เลว ครั้นผลจากสรรพสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์นั้น เกิดความขาดแคลนปานกลาง ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ทุกคนในสังคมได้อย่างเพียงพอ ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย เช่น ปัญหาการแย่งชิงผลจากสรรพสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ปัญหาทำร้ายทำลายกัน และปัญหาการเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นต้น อันก่อให้เกิดแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ขึ้น เพื่อแก้ปัญหาความยุติธรรมทางสังคมเหล่านี้ สมาชิกในสังคมแต่ละสังคม จึงร่วมกันทำข้อตกลง (สัญญาประชาคม) ขึ้น จึงเกิดแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมตามมา โดยเริ่มจากเรื่องการแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ทั้งด้านการให้รางวัลและการลงโทษ แล้วเกิดการเปรียบเทียบกัน ในด้านปริมาณ หรือด้านคุณภาพ หรือทั้งสองด้าน โดยใช้เกณฑ์ใหญ่ 2 ประการ คือ

1) เกณฑ์ความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันที่เที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม

2) เกณฑ์ความแตกต่างกันอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรม (หรือความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น เหมาะสมด้านความจำเป็นและเหมาะสมด้านความสามารถ เหมาะสมด้านสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ และเหมาะสมด้านความต้องการหรือความปรารถนา เป็นต้น)

โดยทั้งสองเกณฑ์ใหญ่นี้ประกอบไปด้วยเกณฑ์ย่อยๆ อีกมากมาย เช่น เกณฑ์คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม เป็นต้น ที่พิจารณาสรรพสิ่งในด้านต่างๆ เช่น ด้านความเป็นประโยชน์สุข ด้านความดีงาม ด้านความถูกต้องชอบธรรม ด้านความพึงพอใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม

2. ธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลทางศีลธรรม มีจุดหมายในชีวิต

ธรรมชาติของมนุษย์ที่ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ หรือวิญญาณนั้น ถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่ขาดไม่ได้ ในการพิจารณาหาความ

ยุติธรรมทางสังคม เพราะปรัชญาตะวันตกถือว่ามนุษย์มีความต้องการทั้งในด้านร่างกาย (เช่น บัจจัยสี่) และจิตใจ (พันทุกข์พบสุข มีความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น) มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลทางศีลธรรม มีจุดหมายในชีวิต เป็นสัตว์สังคม มนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งต่อความยุติธรรมทางสังคม ถ้าไม่มีมนุษย์ความยุติธรรมทางสังคมมีขึ้นไม่ได้ ถึงจะมีสรรพสิ่งที่เป็ประโยชน์ในประการแรก (ตามข้อ 1.) กล่าวคือ ความยุติธรรมทางสังคมจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการกระทำของมนุษย์ที่มีคุณธรรม จริยธรรม ในการแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่งที่เป็ประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน หรือตามความแตกต่างที่มีเหตุผลทางศีลธรรม หรือทั้งสองอย่างประกอบกัน เพราะมนุษย์ร่วมกันสร้างหลักการหรือหลักเกณฑ์ขึ้น (โดยทำสัญญาประชาคม) โดยมีส่วนจิตหรือวิญญาณที่เป็นตัวคิดและสั่งให้ส่วนร่างกายมีการกระทำ

ดังนั้น การจะถือว่าเป็นความยุติธรรมทางสังคมต้องเป็นการปฏิบัติต่อกันตามกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นนั้น ต้องประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรมที่พอเพียง (ถึงแม้ปรัชญาตะวันตกจะเน้นจิตภายในน้อยกว่าองค์ประกอบจากการกระทำภายนอกก็ตาม เช่น เน้นที่ระบบของสังคมหรือสถาบันทางสังคมต้องทำหน้าที่ตามที่ตกลงหรือสัญญาประชาคม ดังจะเห็นได้ในแนวคิดของจอห์น รอลส์ (John Rawls) ก็ตาม) ต่อการปฏิบัติระหว่างกันในสังคม เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข (มีความพึงพอใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างสมดุล) และส่งเสริมให้มีการพัฒนาส่วนบุคคลไปสู่เป้าหมายได้ในขณะที่เป็นสมาชิกในสังคมนั้น (อย่างถูกต้อง ชอบธรรม)

เมื่อปัจจัยหลักทั้งสองประการนี้ คือ สรรพสิ่งที่ (เป็ประโยชน์) ทั้งปวงในโลกที่ต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์ทำงานประสานเชื่อมโยงกันอย่างสมดุล ในแต่ละขณะเวลา แต่ละสถานที่ จะก่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคมขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกจึงไม่สามารถระบุลักษณะที่แน่นอนตายตัวอย่างเดียวกันได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่

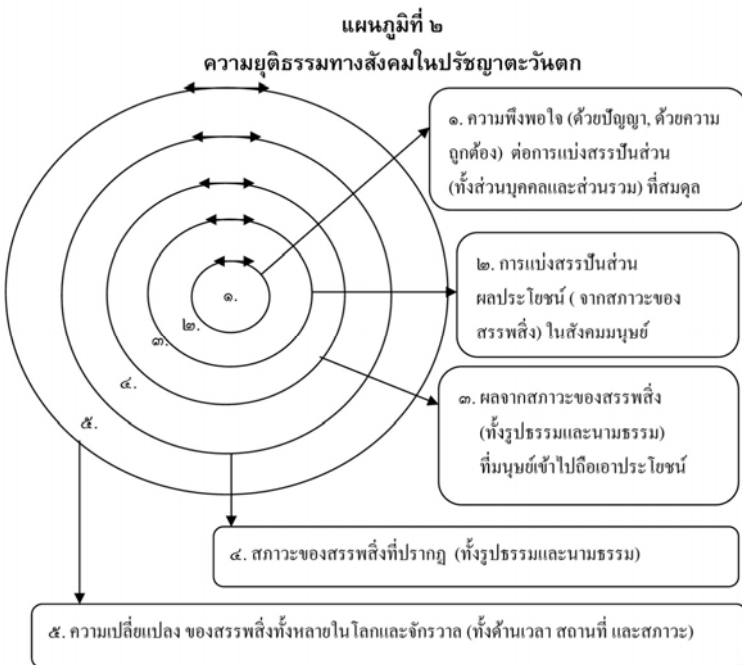
เพราะความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกนั้นตั้งอยู่เป็นฐานของความเปลี่ยนแปลง ทั้งสรรพสิ่งที่ต้องแบ่งสรรปันส่วนกันในสังคมและธรรมชาติของมนุษย์ ความยุติธรรมทางสังคมจะเปลี่ยนไปตามเวลา สถานที่ ขึ้นอยู่กับความสมดุลของปัจจัยทั้งสองประการดังกล่าว เนื่องจากสรรพสิ่งที่ทั้งหลายเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักความเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างสรรพสิ่งและมนุษย์อย่างได้ดุลยภาพหรือสมดุลกัน เพื่อทราบความหมายและลักษณะของความยุติธรรมทางสังคมในแต่ละช่วงเวลาในแต่ละสถานที่ ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัย ถ้าจะกล่าวว่าความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกนั้นตั้งอยู่บนความไม่แน่นอนก็พอได้ในแง่ที่ว่า ความยุติธรรมทางสังคมนั้นทั้งที่สมมติบัญญัติเรียกว่า ความยุติธรรมทางสังคมเหมือนกัน แต่อาจจะคล้ายหรือเหมือนกัน และอาจจะไม่เหมือนกันเลยก็ได้ และอาจจะมีระดับที่แตกต่างกัน เช่น ถ้าแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่งที่เป็ประโยชน์ ทั้งด้านการให้รางวัลและด้านการลงโทษในสังคม ได้ดุลยภาพมากก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ ความดี ความพึงพอใจมาก ทำให้มีความสุข (ทั้งกายและใจ) มาก ก็ถือว่ามีความยุติธรรมทางสังคมมาก แต่ถ้าแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่งที่เป็ประโยชน์ ทั้งด้านการให้รางวัลและด้านการลงโทษในสังคม ได้ดุลยภาพน้อยก็เกิเกิดความยุติธรรมทางสังคมน้อย ทำให้เกิดการพิพาทขัดแย้ง และเรียกร้องหาความยุติธรรมทางสังคมกันต่อไป

แต่ในความไม่แน่นอนดังกล่าวนี้ก็ยังมีความแน่นอนอยู่ ที่อาจถือเป็นหลักสากล คือ ความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของสรรพสิ่งที่ปวงในโลกนี้ ต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์อย่างเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เมื่อสมดุลกัน ณ จุดใด ณ เวลาใด ก็เกิความยุติธรรมทางสังคมขึ้นเสมอ

กล่าวคือ ความเปลี่ยนแปลงเป็นฐานใหญ่ของสรรพสิ่งที่ทั้งหลายในโลกและจักรวาล โดยมีความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเวลา ด้านสถานที่ และด้านสภาวะ อยู่ตลอดเวลาในหลายทิศทาง (หมายเลข 5 ในแผนภูมิที่ 2) ซึ่งการ

เปลี่ยนแปลงนี้ทำให้สภาวะของสรรพสิ่งปรากฏขึ้น ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ทั้งสรรพสิ่งที่มีชีวิต (มนุษย์ สัตว์ พืช) และสรรพสิ่งที่ไม่มีชีวิต (วัตถุต่างๆ และค่านิยมทางสังคม) เช่น อวกาศ อากาศ ดิน น้ำ ลม ไฟ วัตถุสิ่งของต่างๆ โอกาส สิทธิเสรีภาพ อิสรภาพ หน้าที่หรือความรับผิดชอบ (รวมถึงโทษทัณฑ์) ความเป็นประโยชน์ ความดีงาม และความสุข เป็นต้น (หมายเลข 4 ในแผนภูมิที่ 2) ซึ่งสภาวะนี้คือผลของสรรพสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ที่มนุษย์เข้าไปถือประโยชน์ (ทั้งด้านการให้รางวัลและด้านการลงโทษ) เพื่อตนเองและส่วนรวม ทั้งประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ (ทรัพย์สิน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อากาศ ดิน น้ำ ลม ไฟ พืช สัตว์ และวัตถุสิ่งของต่างๆ และทรัพย์สินที่มนุษย์ผลิตหรือสร้างขึ้น) และประโยชน์ทางด้านคุณค่า เช่น (โอกาส สิทธิเสรีภาพ ความดีงาม ความสุข ความถูกต้อง เป็นต้น) (หมายเลข 3 ในแผนภูมิที่ 2) เมื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจมีจำกัดหรือประโยชน์ทางด้านคุณค่า หรือทั้งสองอย่างเปลี่ยนไป (ด้านคุณค่าก็คือค่านิยมเปลี่ยนไป) ทำให้เกิดการขาดแคลนปานกลาง จึงจำเป็นต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนสำหรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการกำหนดค่านิยมใหม่สำหรับประโยชน์ทางด้านคุณค่ากันขึ้นในสังคม แต่การแบ่งสรรปันส่วนนั้น ในหลายๆ กรณีก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ความพึงพอใจและความไม่พึงพอใจ ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม เป็นต้น (หมายเลข 2 ในแผนภูมิที่ 2) จึงจำเป็นต้องหากฎเกณฑ์ที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างสมดุล เช่น หลักเกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันที่เที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม (ในด้านปริมาณหรือด้านคุณภาพ หรือทั้งสองด้าน) และเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผล หรือความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ (เช่น ด้านความจำเป็น ด้านความสามารถ ด้านสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบและด้านความต้องการหรือความปรารถนา เป็นต้น) ตามกฎของสังคมมนุษย์ที่มีการให้เหตุผลเป็นที่ยอมรับรวมกันได้ เช่น เท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันที่เที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม ในความดี ความถูกต้อง และความแตกต่างหรือความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันตามความเหมาะสมในด้าน

ต่าง ๆ (เช่น ด้านความจำเป็น ด้านความสามารถ ด้านสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ และด้านความต้องการหรือความปรารถนา) เป็นต้น ที่สร้างความพึงพอใจ (ด้วยปัญญาหรือความถูกต้อง หรือทั้งสองอย่างประกอบกัน) ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างสมดุล (หมายเลข 1 ในแผนภูมิที่ 2) ซึ่งทั้งหมดนี้จะหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา เมื่อสมดุลกันเมื่อใดก็จะก่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม ณ จุดที่สมดุลนั้น ส่วนจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับที่สมดุลนั้นๆ เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของลักษณะความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยขอสรุปโดยแสดงเป็นแผนภูมิวงกลมต่อไปนี้ (ดูแผนภูมิที่ 2)

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ประการที่สอง พบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้กล่าวถึงคำว่า ความยุติธรรมทางสังคมไว้โดยตรง รวมไปถึงคำว่า สิทธิเสรีภาพ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกด้วย แต่ก็พบแนวคิดในหัวข้อธรรมต่างๆ มากมายที่ครอบคลุมแนวคิดที่

ปรัชญาตะวันตกเห็นร่วมและสมมติบัญญัติเรียกกันว่า ความยุติธรรมทางสังคม โดยครอบคลุมทั้ง 5 กรอบแนวคิด ซึ่งมีจุดร่วมของแนวคิดพอจะสรุปได้ 2 ประการ คือ

1. สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกที่ต้องมีการแบ่งสั่นปันส่วนกันระหว่างมนุษย์
2. ธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลทางศีลธรรม มีจุดหมายใน

ชีวิต

โดยจะได้ยกหัวข้อธรรมบางส่วนมากล่าวให้เห็นดังต่อไปนี้

1. สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกที่ต้องมีการแบ่งสั่นปันส่วนกันระหว่างมนุษย์

แม้พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้กล่าวถึงการแบ่งสรรปันส่วนในสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกระหว่างมนุษย์ไว้โดยตรง เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับความจริงทั้งสองระดับ (อภิ.ปัญจ.อ. (ไทย) 1/129-130 และ อญ.เอกก.อ. (ไทย) 1/170/86 – 87) คือ ความจริงระดับปรมาตม์หรือปรมาตตัสสัจจะ และความจริงระดับสมมติบัญญัติหรือสมมติสัจจะ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 75-76 และ อญ.อ.1/100, ปญจ.อ.153/182/241) โดยพิจารณาได้จากภาษาที่ใช้ในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่แสดงไว้สองแบบ (ชาญณรงศ์ บุญหนู, 2550: 36) เช่น การกล่าวถึงโลกและมนุษย์ เป็นต้น

ดังนั้น โลกหรือสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกในด้านปรมาตตัสสัจจะ คือความว่างเปล่า ไม่มีอะไรที่จะให้ยึดมั่นถือมั่นหรือยึดเอาเป็นตัวตนหรือของตัว จึงไม่มีสรรพสิ่งที่จะนำมาแบ่งสรรปันส่วนกัน ซึ่ง “ความว่างเปล่า (สญญตา)” นี้ เป็นภาวะที่อยู่กึ่งกลางระหว่างความมี (อัตถิตา) กับความไม่มี (นัตถิตา) ตามพุทธปรัชญาเถรวาทเรากล่าวไม่ได้ว่าโลกมีอยู่ ในขณะที่เดียวกันเราก็ก่อนไม่ได้ว่าโลกไม่มีอยู่ ความว่างเปล่าของโลกนี้พิจารณาจากการที่โลกประกอบขึ้นจากธาตุมูลฐานที่เกิดดับสืบเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา ภายในกระแสความเกิดดับนี้ ไม่มีสิ่งเรียกว่าตัวตนอันถาวร” (สมภาร พรหมทา, 2534: ง) แต่ในด้านสมมติสัจจะ ที่มนุษย์สมมติบัญญัติว่า โลกอันประกอบไปด้วยธาตุต่างๆ ที่ปรุงแต่งเข้าด้วยกัน และแสดงให้เห็นปรากฏเป็นรูปธรรมแก่มนุษย์ชั่วขณะใดขณะหนึ่ง คือสภาวะของสรรพสิ่ง

นั้น ถือว่ามีอยู่ และการมีอยู่ของสรรพสิ่งนี้ “ถ้าถือตามการจัดระบบสิ่งต่างๆ ในจักรวาลของพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลายแบบ แต่แบบที่กว้างที่สุด คือ ระบบแบ่งเป็นสองสิ่งที่มีอยู่ ที่เรียกว่า ธรรม หมายถึงสิ่งที่มีอยู่และความดี ธรรมนี้แบ่งเป็นสองอย่าง คือ สังขตธรรม และอสังขตธรรม” (สมภาร พรหมทา, 2548: 34-35) การมีอยู่นี้รวมไปถึงการให้คุณค่าในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นนามธรรมด้วย เช่น โอกาส สิทธิเสรีภาพ อิศราภาพ ความยุติธรรม ความดี ความสุข และความถูกต้องชอบธรรม เป็นต้น โดยสรรพสิ่งเหล่านี้มีอยู่แบบไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่สภาวะของการเปลี่ยนแปลงนี้ (ขณิกสภาวะ) ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นต้น และการให้คุณค่า เช่น โอกาส สิทธิเสรีภาพ อิศราภาพ ความยุติธรรม ความดี และความสุข เป็นต้น มนุษย์จึงเข้าไปถือเอาและใช้เป็นปัจจัยในการมุ่งไปสู่จุดหมายหรือเป้าหมายแห่งชีวิต แต่เนื่องจากสรรพสิ่งที่ใช้เป็นปัจจัยนั้นมีข้อจำกัดบางประการ จึงก่อให้เกิดการแก่งแย่งกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ (ความทุกข์) ทั้งต่อตนเองและต่อสังคมส่วนรวม อันเป็นอุปสรรคต่อการมุ่งไปสู่จุดหมายหรือเป้าหมายแห่งชีวิตของมนุษย์ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ (ดับทุกข์) จึงต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนในสรรพสิ่งที่พึงประสงค์ที่มนุษย์ถือเอาประโยชน์ในสังคมมนุษย์ขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ในหัวข้อธรรมต่างๆ ในพุทธปรัชญาเถรวาท เช่น

1) อัคคัณฐสูตร (ที.ปา.(ไทย) 11/120,123, 128 และ 130/89, 91, 94-96) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่าเป็นการแบ่งสรรปันส่วนในสิทธิเสรีภาพ (สิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อาหาร อาณาเขตที่อยู่อาศัย และการเสพเมถุนธรรม เป็นต้น) ในหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่จะรับการเบียดเบียนกันและผู้ที่ปกครองที่ต้องเคารพกฎเกณฑ์ และในการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (จวนดิน เครือดิน และข้าวสาละ) เป็นต้น

2) จักกวัตติสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/84/62) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่าเป็นการแบ่งสรรปันส่วนในเชิงสงเคราะห์แก่ผู้ได้ปกครองในเรื่องทรัพย์สิน

3) บุญกิริยาวัตต์ 10 หรือการทำบุญบริจาคทาน (อง.สตตก. (ไทย) 23/6/294, อง.อฏฐก.อ. (ไทย) 3/36/256-257, ที.ปา. (ไทย) 11/305/193-196 และ ข.อิติ (ไทย) 25/60-61/178) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนด้วยความสมัครใจในด้านต่างๆ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา การอ่อนน้อมถ่อมตน การช่วยขวนขวายทำในกิจที่ชอบ การให้ผู้อื่นมาร่วมทำบุญกับเรา การอนุโมทนาส่วนบุญ การฟังธรรม การแสดงธรรม และการทำความเห็นให้ถูกต้อง เหมาะสม เป็นต้น

4) หลักธรรมอื่นๆ อีกมากมายที่แสดงถึงการมีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วน ทั้งในด้านคุณค่าและในด้านเศรษฐกิจ เช่น อธิปไตย (ที.ปา. (ไทย) 11/56/270) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนในอำนาจแห่งธรรม, อคติ 4 (อง.จตุกก. (ไทย) 13/17/29) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนในเรื่องความชอบธรรม, ทิสหก (ที.ปา. (ไทย) 11/266-276/212-219) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ รวมถึงการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน, ศีล (ที.สี. (ไทย) 9/7-10/3-4) หรือเบญจศีล-เบญจธรรม (ที.สี. (ไทย) 9/194-208/65-71) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนในเรื่องสิทธิและหน้าที่, พรหมวิหารธรรม (อง.ติก.อ. (ไทย) 2/31/111-112) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่าเป็นการแบ่งสรรปันส่วนโดยความสมัครใจในเรื่องความเมตตากรุณา, สังคหวัตถุธรรม (ที.ปา. (ไทย) 11/210/170) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนในทรัพย์สิน, ราชสังคหวัตถุ (อง.อฏฐก.อ. (ไทย) 3/1/213) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนแบบสงเคราะห์ผู้ได้ปกครอง, ทศพิธราชธรรม (ข.ชา.อสีติ. (ไทย) 28/175/112) มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนในเรื่องความเป็นธรรมในการปกครอง และพระวินัย มีแนวคิดที่ดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนในด้านการลงโทษ รวมไปถึงกฎแห่งกรรมด้วย ที่มีแนวคิดพอดีความได้ว่า เป็นการแบ่งสรรปันส่วนการกระทำและผลของการกระทำ เป็นต้น

2. ธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลทางศีลธรรม มีจุดหมายในชีวิต

พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่ามนุษย์ในด้านปรมาตมสังขจะ คือ รูปกับนาม หรือกายกับจิต หรือขันธ์ 5 (ที.ปา. (ไทย) 11/315/299 และ ส.ช.(ไทย) 17/48/66) ไม่มีตัวตน (อนัตตา) แต่ในด้านสมมติสังขจะหรือสมมติบัญญัติ มนุษย์มีกายกับจิตประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตมนุษย์ ทั้งสองอาศัยซึ่งกันและกันเป็นอยู่ กล่าวคือ จิตอาศัยกาย และกายอาศัยจิต หรือจิตและกายเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน “ลักษณะที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันนี้บัญญัติเรียกว่า สังขตธรรม ซึ่งแต่ละส่วนก็มีรายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีก แต่ทั้งหมดมีลักษณะอาศัยธรรม ส่วนในการให้ความสำคัญนั้น เน้นความสำคัญของจิตมากกว่ากาย ในด้านนี้พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับว่ามนุษย์มีตัวตน (อัตตา) คือชีวิต มีความเป็นเฉพาะของตัว มีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และมีการยอมรับทางจริยธรรม” (สมภาร พรหมทา, 2548: 240-250) มนุษย์มีสองสถานะ คือ มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคล และมนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคม

มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลนั้น ทุกคนมีการเวียนว่ายตายเกิดไปตามวัฏสงสาร มีกายกับจิตหรือขันธ์ 5 นำพาให้มาใช้กรรมคือการจัดการกับความทุกข์ โดยมีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือใช้ปัญญาพัฒนาชีวิตของตนเองให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสหรือความทุกข์เพื่อพบกับความสุข ซึ่งต้องอาศัยคุณธรรม จริยธรรมส่วนบุคคลช่วยให้สังคมมีสมาชิกที่มีคุณภาพ เพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิต ทั้งส่วนของปัจเจกบุคคลและส่วนรวม

ส่วนมนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคมนั้น มนุษย์ต้องเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน รู้คุณธรรม จริยธรรมของสังคม เพื่อก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ที่เอื้ออำนวยหรือส่งเสริมให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเองและสังคมให้มีสันติสุข ทั้งความสุขส่วนตัวและความสุขส่วนรวมอย่างสมดุลกัน

เมื่อรวมทั้งสองประการนี้ คือสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก (สภาวะของสรรพสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่สามารถเข้าถึงเอาประโยชน์ได้) ที่ต้องมี

การแบ่งสรรปันส่วนกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของมนุษย์ที่ดีความได้จาก หัวข้อธรรมต่างๆ โดยอาศัยกฎแห่งความไม่เที่ยง (กฎไตรลักษณ์) และกฎแห่ง การอาศัยกันเกิดและดับอย่างสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกัน (กฎปฏิจลสมุปบาท) ของ พุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว พบว่า ครอบคลุมแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ในปรัชญาตะวันตกไว้ โดยเฉพาะแนวคิดของจอห์น รอลส์ (John Rawls) ทั้ง เกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันอย่างเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม และเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผล หรือความเสมอภาคกันหรือความเท่า เทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ (เช่น เหมาะสมในด้านความสามารถ เหมาะสมในด้านความจำเป็น เหมาะสมในด้านสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ และเหมาะสมในด้านความต้องการหรือความปรารถนา เป็นต้น) รวมทั้งเกณฑ์ ย่อยๆ เช่น ความเป็นประโยชน์ ความดีงาม ความสุข และความถูกต้องชอบธรรม เป็นต้น ที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจด้วยปัญญาอย่างถูกต้องชอบธรรมที่สมดุล

ด้วยเหตุนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยจึงเห็นว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมี แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม โดยตั้งอยู่บนฐานแนวคิดใหญ่ คือ แนวคิด ความไม่เที่ยงสรรพสิ่ง (โลกและชีวิต) ที่พบในกฎไตรลักษณ์ สรรพสิ่งย่อม เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป (ขณิกสภาวะ) การปรุงแต่ง (สังขตธรรม) ทำให้เห็นเป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดอย่าง เชื่อมโยงหรือสัมพันธ์กันทั้งสายเกิดและสายดับซึ่งพบได้ในกฎปฏิจลสมุปบาท และประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ เช่น แนวคิดเรื่องสภาวะของสรรพสิ่งที่ปรากฏอยู่ ชั่วขณะใดขณะหนึ่งที่มนุษย์สามารถเข้าไปถือเอาประโยชน์ได้ ทั้งด้านการให้คุณ และการลงโทษ (แนวคิดเรื่องประโยชน์สุข ที่พบในอริยสัจ 4) ทั้งด้านเศรษฐกิจ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพย์สินที่มนุษย์ผลิตหรือสร้างขึ้นมา และด้านการ ให้คุณค่า เช่น สิทธิเสรีภาพ (แนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ ที่พบในศีลห้าและใน ทิศหก เป็นต้น) โอกาส ความดีงาม (แนวคิดเรื่องความดีที่พบในกุศลกรรมบถ) เป็นต้น เมื่อเกิดข้อจำกัดบางประการ เช่น ข้อจำกัดทางปัญญา หรือข้อจำกัดทาง ความสามารถ หรือข้อจำกัดทางด้านความขาดแคลน จึงต้องอาศัยการ แบ่งสรรปันส่วนกันขึ้นในสังคม (แนวคิดเรื่องการแบ่งสรรปันส่วน ที่พบใน

อัครัญสูตร ในจกัถวตติสูตร และพรหมวิหารธรรม เป็นต้น) เพื่อจัดการเบียดเบียนกัน (ดับทุกข์) สร้างสันติสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายแห่งความพึงพอใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมที่จะมีโอกาสพัฒนาชีวิตและสังคมไปสู่จุดมุ่งหมาย แต่ความพึงพอใจนี้ต้องอาศัยเกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกัน (แนวคิดความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกันอย่างเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม ซึ่งพบในกฎแห่งกรรม มัชฌิมาปฎิปปทา และการกระทำที่ปราศจากอคติ เป็นต้น) และความพึงพอใจตามเกณฑ์ความแตกต่างอย่างเหมาะสมในด้านต่างๆ (แนวคิดความแตกต่างที่เหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น ด้านความจำเป็น ด้านความสามารถ ด้านสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ และด้านความต้องการ เป็นต้น) หรือความถูกต้องชอบธรรมตามกฎหมายธรรมชาติ (แนวคิดเรื่องความยุติธรรมตามธรรมชาติ) หรือถูกต้องชอบธรรมตามกฎหมายของสังคม (ความยุติธรรมตามกฎหมายของสังคม) หรือถูกต้องชอบธรรมทั้งตามธรรมชาติและตามกฎหมายของสังคมอย่างสอดคล้องกัน ซึ่งแนวคิดสำคัญเหล่านี้เมื่อหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันได้อย่างได้ดุลยภาพหรือสมดุลกันแล้ว จะครอบคลุมสิ่งที่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมในสังคมตามที่ปรัชญาตะวันตกเรียกว่า ความยุติธรรมทางสังคม

เพื่อให้เห็นภาพแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทที่ครอบคลุมแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยขอสรุปโดยแสดงเป็นแผนภูมิวงกลม และคำอธิบายดังต่อไปนี้ (ดูแผนภูมิที่ 3)

จากการวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดเรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ตามวัตถุประสงค์ประการที่สาม ผลจากการวิเคราะห์และวิพากษ์พอสรุปได้ดังนี้

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า จริยธรรมนั้นต้องมีกฎธรรมชาติเป็นพื้นฐานสำคัญ กฎแห่งกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการกระทำหรือพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ แนวคิดเรื่องความเป็นเหตุและผลในธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลแห่งการกระทำจึงเป็นกรอบหรือ

แบบแผนของความยุติธรรมในแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท เมื่อพิจารณาจากแง่นี้ผู้วิจัยพบว่า พุทธปรัชญาประเมินค่าของการกระทำ โดยอาศัยหลักความเป็นเหตุผลแห่งการกระทำตามกฎหมายหรือที่เรียกว่า ความยุติธรรมทางศีลธรรมหรือความยุติธรรมตามธรรมชาติหรือความยุติธรรมในระดับสากล เป็นกรอบพิจารณาหาแบบแผนของความยุติธรรม โดยอาศัยหลักคิดที่ว่า จริยธรรมจะต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ และหลักคิดที่ว่า ความเป็นธรรมนั้นเป็นผลสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลที่ตามมาจากการกระทำนั้น จึงได้หลักประเมินค่าการกระทำว่า ถ้าผลที่ได้รับจากการกระทำใดๆ สอดคล้องกับหลักทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็จะถือว่า ผลที่ได้รับนั้นยุติธรรมหรือมีความเป็นธรรม เพราะเหตุและผลสอดคล้องกัน ดังนั้น ความยุติธรรมจึงหมายถึงการที่บุคคลได้รับผล (ประโยชน์) ตอบแทนตามความเหมาะสมแก่การกระทำของตน การแปลความหมายออกมาเช่นนี้เป็นการอาศัยการอ้างอิงกฎแห่งกรรมเป็นกรอบโครงของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ที่ต้องอาศัยพื้นฐานความยุติธรรมตามธรรมชาติ คือกฎแห่งกรรม ทั้งกรรมเก่าในอดีตชาติ กรรมใหม่ในชาติปัจจุบัน กรรมส่วนบุคคล และกรรมร่วมกันของสังคม รวมทั้งกฎแห่งสังคม กฎจารีตประเพณี และกฎหมาย ประกอบกันอย่างสมดุลหรือบูรณาการอย่างถูกต้อง ขอบธรรม (ธรรมาธิปไตย) จึงจะเห็นแนวคิดความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทได้อย่างชัดเจนขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ทำให้สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ทั้งในปรัชญาตะวันตกและในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีข้อถกเถียง (ข้ออ้าง ข้อโต้แย้ง และข้อสรุป) ในแง่จริยศาสตร์หรือเกณฑ์การตัดสิน ที่พอหาจุดร่วมกันได้ 2 ประการ คือ

1. ยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกัน
2. ยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผล

1. ยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกัน

เมื่อกล่าวถึงความยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นความยุติธรรมตามธรรมชาติ หรือความยุติธรรมทางสังคม ประเด็นหลักประการแรกที่น่าสนใจก็คือ ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกัน (แนวคิดเรื่องความเสมอภาค แนวคิดเรื่องความเท่าเทียม) ในด้านปริมาณ (จำนวน ขนาด ในด้านรูปธรรม) หรือในด้านคุณภาพ (ดี ปานกลาง เลว ในด้านนามธรรมที่เกิดจากการให้คุณค่าหรือค่านิยม) หรือทั้งสองด้านของสรรพสิ่ง โดยต้องอาศัยแนวคิดในเรื่องการแบ่งสรรปันส่วนจากสาเหตุต่างๆ เช่น ความขาดแคลนปานกลาง ความจำเป็น และความต้องการ เป็นต้น และแนวคิดเรื่องการเมืองของสรรพสิ่ง ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และทั้งที่เป็นคุณและเป็นโทษ ซึ่งแนวคิดเรื่องสรรพสิ่งนี้ยังประกอบไปด้วยแนวคิดต่างๆ อีกมากมาย เช่น แนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ แนวคิดเรื่องประโยชน์สุข แนวคิดเรื่องความพอใจ แนวคิดเรื่องความดี และแนวคิดเรื่องความถูกต้อง เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การจะตัดสินว่าสรรพสิ่งสิ่งใดเสมอภาคหรือเท่าเทียมกัน อันจะสรุปว่าเป็นความยุติธรรมทางสังคมได้นั้นต้องประกอบไปด้วยหลายแนวคิด เช่น ในหลักความยุติธรรมทางสังคมของจอห์น รอลส์ (John Rawls) ที่กล่าวถึงการแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งด้านเป็นคุณและเป็นโทษ ที่ตั้งข้ออ้างประการแรกไว้ว่า “บุคคลแต่ละคนมีสิทธิที่เท่าเทียมกันตามระบบทั้งหมดของเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เท่าเทียมกันที่กว้างขวางมากที่สุด ที่เข้ากันได้กับระบบของเสรีภาพที่คล้ายคลึงกันสำหรับทุกคน (หลักการข้อแรก) และการได้หรือการเข้าสู่ตำแหน่งหน้าที่ ที่เปิดให้กับทุกคนภายใต้เงื่อนไขของความเท่าเทียมที่เที่ยงธรรมของโอกาส (หลักการข้อสอง)” (John Rawls, 1971: 302) โดยให้เหตุผลว่า สิทธิ เสรีภาพ อิสรภาพ ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญประการแรกของมนุษย์ที่จะนำไปสู่ปัจจัยอื่นๆ ต่อไป ทั้งปัจจัยที่จำเป็นและปัจจัยที่เหลือ มนุษย์จึงสมควรมีความชอบธรรมที่จะใช้สิทธิเพื่อพัฒนาหรือนำพาชีวิตของตนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงแนวคิดต่างๆ เข้าด้วยกัน แบบสัมพันธ์กันเพื่อหาจุดสมดุลของความถูกต้องทั้ง

ตามกฎหมายธรรมชาติและกฎแห่งสังคมที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจของมนุษย์ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างสมดุล

แต่จอห์น รอลส์ (John Rawls) ก็ไม่ได้ให้เหตุผลว่า ทำไมไม่จุดเริ่มต้นของการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ในสังคม ที่จะถือว่าเป็นความยุติธรรมต้องแบ่งอย่างเสมอภาคหรือเท่าเทียมกัน นอกจากกล่าวว่า บุคคลในสภาพเริ่มแรกจะตกลงแบ่งอย่างเท่าเทียมกัน และมีอำนาจทางจริยธรรม คือ ความยุติธรรมในฐานะสิ่งที่ดีและการสำนึกในความยุติธรรม แต่จากแนวคิดโดยทั่วไปอาจพอให้เหตุผลได้ 2 ประการ คือ

ประการแรก จากแนวคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนในสภาพการเริ่มแรกมีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีความคิด มีเหตุผล

ประการที่สอง คุณสมบัติตามธรรมชาติที่มนุษย์แต่ละคนได้รับมาตั้งแต่เกิดนั้นเป็นไปอย่างไร้เหตุผล ดังนั้น การแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ในสังคมจึงไม่ควรจะขึ้นอยู่กับคุณสมบัติตามธรรมชาติของมนุษย์

ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทก็มีแนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันอยู่ในหลายหัวข้อธรรม เช่น ในอัครคัมภีร์สูตร ที่กล่าวถึงความเท่าเทียมกันในฐานะการเกิดมาเป็นมนุษย์ อยู่ในวัฏสงสาร มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เท่าเทียมกัน ในขันธห้า ที่กล่าวถึงมนุษย์มีขันธห้าเท่าเทียมกัน สังขารตั้งอยู่บนกองทุกข์เท่าเทียมกัน ในกฎไตรลักษณ์ ที่กล่าวถึงสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงเหมือนกัน อยู่ภายใต้กฎแห่งความไม่เที่ยงเท่าเทียมกัน และในกฎแห่งกรรม ที่กล่าวถึงสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์เท่าเทียมกัน ใครทำกรรมอย่างไรก็ได้ผลของกรรมนั้น เป็นต้น และแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ของสรรพสิ่งในสังคม เช่น ในอัครคัมภีร์สูตร มีการแบ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (เช่น แบ่งข้าวสาลี และเขตที่อยู่อาศัย เป็นต้น) แบ่งประโยชน์ทางคุณค่า (เช่น แบ่งหน้าที่การว่ากล่าวตักเตือนสมาชิกในสังคม เป็นต้น) ในจกกวัตติสูตร ในบุญกิริยาวัตถุ 10 อธิปไตย อคติ 4 ทิศก ศีลหรือเบญจศีล-เบญจธรรม พรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุธรรม ราชสังคห

วัตถุ และทศพิธราชธรรม ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ทั้งการแบ่งโดยตรงและโดยปริยาย พร้อมทั้งแนวคิดเรื่องการเมืองอยู่สรรพสิ่งที่เปลี่ยนแปลงสืบเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา เช่น อสังขตธรรม สังขตธรรม ขณิกสภาวะ และสันตติ เป็นต้น โดยอาศัยกฎแห่งการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งสายเกิดและสายดับ คือกฎปฏิสุมุปบาทหรือทปปัจจยตา ในการบูรณาการทำให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีความเป็นเฉพาะแห่งตน ที่ไม่ได้เน้นความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันแบบที่เข้าถึงด้วยสุดมยปัญญา และจิตมยปัญญาของเกณฑ์ตัดสินอย่างปรัชญาตะวันตกเท่านั้น แต่ยังพิจารณาอีกซึ่งไปถึงภาวนามยปัญญาด้วย คือคำนึงถึงความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ หรือที่ปรัชญาตะวันตกเรียกว่าความแตกต่างอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรม

2. ยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผล

เกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผล หรืออาจจะเรียกว่า ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ (เช่น เหมาะสมในด้านความสามารถ เหมาะสมในด้านความจำเป็น เหมาะสมในด้านสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ และเหมาะสมในด้านความต้องการหรือความปรารถนา เป็นต้น) นั้น เป็นการยอมรับว่า นอกจากความเสมอภาคกันหรือเท่าเทียมกันในรูปแบบข้อ 1. ที่มนุษย์ส่วนใหญ่เห็นร่วมและยอมรับในการให้เหตุผลในข้ออ้าง ทั้งเหตุผลจำเป็นและเหตุผลที่พอเพียงนั้นแล้ว ในปรัชญาตะวันตกยังมีแนวคิดอีกแนวคิดหนึ่ง คือ ความยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะเหตุผลทางศีลธรรม ดังจะเห็นได้ในแนวคิดของจอห์น รอลส์ (John Rawls) ในหลักการข้อสอง ที่กล่าวไว้ว่า “ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ และสังคมจะถูกจัดขึ้นได้ต่อเมื่อเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ที่มากที่สุดของคนที่ย่ำแย่เปรียบมากที่สุด” (John Rawls, 1971: 302) แสดงให้เห็นว่า ลำดับความสำคัญของความยุติธรรมทางสังคมนั้น ประการแรก ใช้เกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันก่อน ถ้าจำเป็นต้องไม่เสมอภาคหรือไม่เท่าเทียมกันก็ได้แต่ต้องมีเหตุผลที่ยอมรับร่วมกันได้ อย่างเช่นเหตุผลทางศีลธรรม เป็นต้น ซึ่งถือว่า

เป็นความยุติธรรมทางสังคมที่เกิดจากการแบ่งสรรปันส่วนในสรรพสิ่งในสังคมอย่างแตกต่างกันอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรม

จากการตีความหัวข้อธรรมต่างๆ ทั้งจากหัวข้อธรรมที่กล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ 1. และหัวข้อธรรมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น เมตตาธรรม อโหสิกรรม เป็นต้น ของพุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรมทางสังคมโดยเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรม หรืออาจจะเรียกว่า ความยุติธรรมทางสังคมตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น เหมาะสมในด้านความจำเป็น เหมาะสมในด้านความสามารถ เหมาะสมในด้านสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ และเหมาะสมในด้านความต้องการหรือความปรารถนา เป็นต้น ที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง คือ มีลักษณะเป็นการบูรณาการทั้งความยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความเสมอภาคกันหรือเท่าเทียมกัน และความยุติธรรมทางสังคม โดยเกณฑ์ความแตกต่างอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรมหรือความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างสมดุล รวมทั้งการบูรณาการกฎแห่งกรรมที่มีความสลับซับซ้อนเข้าใจยากเข้ากับหลักเมตตาธรรมและอโหสิกรรมได้อย่างสมดุลด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าครอบคลุมแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตก ทั้ง 5 กรอบแนวคิด คือ แนวคิดความยุติธรรมขั้นตอน (Procedural Justice) แนวคิดความยุติธรรมชดเชย (Compensatory Justice) แนวคิดเวรกรรมยุติธรรม (Retributive Justice) แนวคิดยุติธรรมบูรณะ (Restorative Justice) และกระจายยุติธรรม (Distributive Justice) เพียงแต่พุทธปรัชญาเถรวาทมิได้กล่าวถึงคำว่า ความยุติธรรมทางสังคมและแบ่งแยกประเภทไว้อย่างชัดเจนแบบตะวันตกเท่านั้น กล่าวคือ พุทธปรัชญาเถรวาทมองสรรพสิ่งแบบบูรณาการ ดังนั้น แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสรรพสิ่ง (วัตถุ พืช สัตว์ และค่านิยมในสังคม) ในการได้มาและเสียไปที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่อาศัยพื้นฐานกฎธรรมชาติ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยอยู่ตลอดเวลา ที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมที่สมดุลอย่างถูกต้องชอบธรรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- เจริญ โฆษณานันท์. 2532. **นิติปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จันทร์หา เอ่งสมบูรณ์. 2556. การศึกษาเปรียบเทียบทัศนะและหลักปฏิบัติเรื่องพุทธสันติวิธีกับอารยะชาดขึ้นของชุมชนสันติอโศก. **วารสารมนุษยศาสตร์** 20, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 143-159.
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. 2550. **ความเป็นธรรมในพระไตรปิฎก**. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2529. **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2538. **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. 2538. **ธัมมสังคัมภีร**. กรุงเทพฯ: สยามประเทศ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีรชาติ นิ่มอนงค์. 2556. **What is Justice**. เอกสารประกอบการบรรยายระดับบัณฑิตศึกษา (Power Point), มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.
- สมภาร พรหมทา. 2534. **อัตถิภาสกับนิตติภาสในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. 2548. **พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพฯ: ศยาม.

ภาษาอังกฤษ

- Aristotle. 1988. **On the Soul**, J.A. Smith, In **Great Book of the Western World Vol.8**, Robert Maynard, Editor in chief. Thirtieth printing, Chicago: Encyclopaedia Britannica, (This book reprinted from **The Work of Aristotle Vol.I**, translated into English under the editorship of W.D. Ross, by arrangement with OXFORD UNIVERSITY PRESS.).
- Bloom, Allan. 1968. **The Republic of Plato**. New York: Basic Books Inc., Publishers.
- Freeman, Sammual. 2007. **Rawls**, New York: Routledge.
- Rawls, John. 1971. **A Theory of Justice**. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Ross, David. 1980. **The Nicomachean Ethics**. New York: Oxford University Press.